Çankırı Karatekin Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi
Y.2013, Cilt 3, Sayı 2, ss.132-142

Çankırı Karatekin University
Journal of the Faculty of Economics
and Administrative Sciences
Y.2013, Volume 3, Issue 2, pp.132-142

19. Yüzyılda Çerkes ve Nogay Göçmenlerin Anadolu'da İskânı ve Çankırı Örneği

Galip ÇAĞ

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
galipcag@gmail.com

Özet

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için bir felaket yılı idi. Bu yüzyılda yaşanan savaşlar ve bu savaşların meydana getirdiği yıkım bahsi geçen felaketin ana sebebi idi. Göçler ise bu felaketin sonucu. Zira hem Balkanlardan hem de Kafkasya'dan gelen göçlerin meydana getirdiği iskân problemi ve Anadolu'nun içerine yönlendirilmeleri gereği devleti oldukça zorladı.

Bu çalışma bahsi geçen göç hareketlerinden Nogay göçü ve sonuçları üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kafkasya, Nogaylar, Göçler, İskân

Resettlement of the Circassians and Nogay Immigration in Anatolia in 19th Century And Çankırı

Abstract

19th century was a disaster year for the Ottoman State. The causes and consequences of wars in this century has been a great destruction. The migrations were the most important of this destruction. Migrations in the Balkans and the Caucasus have brought a huge housing problem. In order to overcome these difficulties immigrants quickly directed into the interior of Anatolia by Ottoman administration.

In this study will focus on in particular Cankiri resettlements of Nogai immigrants which mentioned above.

Keywords: Ottomans, Caucasia, Nogays, Migrations, Housing.

Atıfda bulunmak için…| Cite this paper | Çağ, G. (2013). 19. Yüzyılda Çerkes ve Nogay Göçmenlerin Anadolu'da İskânı ve Çankırı Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 132-142.

1. Giriş

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl birçok değişim ve dönüşümün son aşaması oldu. Kazanılan ve kaybedilen savaşlar, modernizasyon çabaları, anlaşmalar ve devletlerarası düzende sağlanmaya çalışılan istikrar bu dönemin özetle serencamını ortaya koydu. Kırım Harbi de bu sürecin en mühim kırılma noktalarından biri oldu. Kırım Harbi'nin zaferle sonuçlanması bir kazanım gibi gözükse de sonrasında yaşananlar durumun hiç de böyle olmadığını gösterdi. Özellikle savaş sonrasında artan Rus baskısı Kafkasya'dan, Baserebya'dan ve diğer Rus etkisi altındaki bölgelerden Anadolu'ya yoğun bir göç hareketi yaşanması ve bu göçmenlerin yaşadıkları sıkıntılar bahsi geçen durumun en müşahhas örneğidir. Zira bu çalışma da göçmenler içerisinde önemli yer tutan Nogayların Anadolu'da özellikle de Çankırı'da iskânları ve neticelerini incelemektedir.

2. Nogay Türkleri[1]

Nogay Hanlığı, adını Altın–Orda Devleti'nin (1223-1502) büyük kumandanlarından Emir Nogay'dan almış (Tavkul, 2002, 504) ve Altın – Orda Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulmuştur (Temir, 1992a, 435). Emir Nogay; aslında tek başına bu devlete hükmedecek kudrette olmasına rağmen Cengiz soyundan gelmemesinden dolayı XIII. yüzyılın sonlarına kadar müstakil bir han gibi hareket etmemiştir. Ancak Mengü Timur'un ölümünden sonra (1280) daha rahat hareket etmeye başlamıştır. Altınorda Devleti'nin yıkılması ile Nogaylar da diğer hanlıklar gibi müstakil hareket etme yolunu seçmişlerdir.

1552 yılında Kazan Hanlığı'nın yıkılması ile (Temir, 1992b, 411). Rus Çarlığı Nogay Hanlığı ile karşılaşmış ve hanlığın birçok arazisi tahrip edilmiştir. Nogay Hanlığı'nın Rus baskısı karşısında Osmanlı Devleti'ne başvurması neticesinde, Osmanlı Devleti ile Rusya ilk kez karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca bu siyasi baskının yanında,1601'de yaşanan kıtlık neticesinde bir kısım Nogay Türk'ü de Kırım'a geçmiştir (Gülüdağ, 2002, 558).

1632 yılında Dobruca Nogayları Eflak ve Boğdan birlikleri ile birlikte Lehistan üzerine bir sefer düzenlerken(Kolodziejezk, 2002, 682), 1636'da Kırım Hanlığı Nogayları kendi topraklarında iskan etmiş, bir süre sonra da bazı Nogaylar'ın batı Tuna'ya göç ettikleri kaydedilmiştir(Öztürk, 2002, 504).

18. yüzyılda Rus baskısı iyice artmış ve General Potemkin'in emri ile General Aleksandr Suvorov'un gerçekleştirdiği kıyım bir kısım Nogayların Ural bölgesine, bir kısmının da Hazar bozkırına sürülmesiyle sonuçlanmıştır. Zira bu

[1] Çalışmanın muhtevası göz önüne alınarak Nogayların menşei ve tarihi gelişim süreçlerine ayrıntılı bir atıf yapılmamıştır. Bu konuya dair yakın zamanlarda yayınlanan bir çalışma için bkz., Alpargu, M. (2007). *Nogaylar*, Sakarya: Değişim Yayınları.

sürgün sırasında da ciddi bir kıyımın gerçekleştiği belirtilmektedir. 1783'de gerçekleşen Suvorov kıyımında 30.000 kişinin katledildiği kaydedilmiştir (Öztürk, 2002, 504).

19. yüzyılda Nogay Türklerinin yaşadığı dağılma son bulmamış, bir bölümü Azak'ı kıyısına gelerek Ten ve Kuban arasına yerleşirken bir bölümü Bükreş Anlaşması neticesinde Türkiye'ye göç etmiştir (1812) (Uçarol, 1993, 325).

1853-1856 Kırım muharebelerinden sonra Besarabya'dan göç eden birçok Kırım muhaciri ile birlikte Nogay Türkleri de kendilerine yurt edinmek için Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. 1860 yılına ait bazı kayıtlar bu göçler sırasında Türkiye'ye yaklaşık 180.000 kişinin geldiğini göstermektedir (Bayraktar, 2008, 50).

2.1. 1858 - 59 Tarihlerinde Çerkes Muhacirlerin İskânı

Yukarıda bahsi geçen göçler neticesinde, 1858 yılında İstanbul'a gelen Kırım ve Nogay muhacirlerinden müteşekkil bir topluluk ivedi bir şekilde iskân edilmek istenmiştir. İskân konusundaki bu acelenin en mühim sebebi, daha evvel gelenler ve bundan sonra gelecekler ile birlikte burada biriken nüfusun ciddi rakamlara ulaşması ve aralarında tifüs gibi hastalıkların zuhur etmesidir (BOA[2], İrade Meclis-i Mahsus, no: 762)[3]. Ayrıca muhaceretin devam etmesi, bu muhacirlerden çok daha fazlasının Osmanlı topraklarına ulaşacağını gösterdiğinden vuku bulabilecek sıkıntıların halledilebilmesi için bu muhacirlerin acil bir şekilde iskân edilmesi hatta direkt olarak iskân olunacakları bölgelere gönderilmesi istenmiştir (BOA, İrade Hariciye, no: 9438, 9453). Buradan hareketle birkaç yıl önce göç ederek Dobruca'ya yerleştirilen muhacirler gibi(BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, II/1; BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, I/5) onların da Rumeli tarafına iskanı konusunda ısrarcı olunmuşsa da, bu teşviklerde başarılı olunamamış ve her iki tarafta (Nogay ve Kırım muhacirleri) Anadolu'da iskanları konusundaki istekli tavırlarını sürdürmüşlerdir. Muhacirler bu sırada Fatih semti ve civarında misafir edilerek ihtiyaçları karşılanmıştır (1858) (BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, I/6; BOA, İrade Dahiliye, no:28381; BOA, İrade Dahiliye, no: 29899).

İskan sahalarının belirlenmesi için kendi aralarından seçtikleri temsilciler ile birlikte devletin atadığı hususi memurlar Erkan-ı Harbiye zâbitlerinden Ali Remzi Bey rehberliğinde Anadolu'da bir dizi muayene ve keşifte bulunmuşlardı (BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, I/6). Bursa, Kütahya, Eskişehir, Aydın ve İzmir bölgelerinde yapılan keşifler neticesinde sadece Kütahya Sancağı ve Çifteler Çiftliği dâhilindeki iki arazi iskana uygun görülmüştür (BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, II/4 – a; BOA, İrade Dahiliye, no: 28957, II/3). Fakat Çerkes muhacirler

[2] Başbakanlık Osmanlı Arşivi
[3] BOA, İrade Meclis-i Mahsus, no: 762; Ayr. Bkz. Bu belgede 1859-60 yılında İstanbul'a gelen muhacir sayısının 14.000 kişiye ulaştığı kaydedilmiştir.

ile birlikte iki farklı grup oluşturan Nogaylar müstakil olarak iskân olunmak istemişler ve bunda da ısrarcı davranmışlardır.

Vesikalarda ifade edilen muayene ve keşif çalışmaları neticesinde, Kütahya sancağı dâhilindeki Seyyid Gazi civarında bulunan Yılan Karkan isimli arazi ile Çifteler çiftliğine tabi Koşmad (Hoşmad) arazisi iskâna müsait olup, Yılan Karkan arazisine 100 ve Koşmad (Hoşmad)'a 25-30 hanenin iskân edilebileceğine karar verilmiştir. Fakat daha evvel ismi geçen iki araziden Yılan Karkan'a ait olan bazı meralar Çifteler Çiftliği arazisine dâhil edilmiştir. Bu durumda Yılan Karkan'da iskân edilecek olan muhacirlerin mağdur olmaması ve aynı zamanda Çifteler Çiftliği dâhilindeki miri hayvanatında sıkıntıya düşmemesi için en azından bahsi geçen otlakların yarısının tekrar Yılan Karkan'a dâhil edilmesi düşünülmüştür (BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, I/6.). Bu manada Çerkesler'den 29 hane ve 328 nüfuslu Altı Kesek kabilesi nüfus yoğunluğu olarak 100 haneye tekabül ettiği için Yılan Karkan'a, 14 hane 134 nüfusa sahip olan Besni kabilesi de 25 haneye tekabül ettiği için bunların Koşmad (Hoşmad)'a iskân edilmesi kararlaştırılmıştır. Koşmad arazisinin daha evvel Türkmenler tarafından iskân edilmiş olmasına rağmen 20 hane kadar bir nüfusu kaldırabileceği hükmü verilerek bu yerleşmeye olanak sağlanmıştır (BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, I/6).

Bu bölgelere iskân edilecek Çerkes muhacirlerin Bursa yoluyla buralara ulaştırılmasına karar verilmiş ve muhacirlerin özel bir vapur ile Gemlik İskelesi'ne getirilerek buradan devletin tahsis ettiği vasıtalar ile bölgelerine ulaştırılmalarına hükmedilmiştir. Gerekli teçhizatın sağlanmasına kadar geçici olarak iskele civarında ikamet edecek muhacirler için gerekli ihtiyaçların temini konusunda da karar alınmıştır. Bu hususta verilen hükümde yaşı 15 üzerinde olanlara 2, altında olanlara ise 1 kuruş beslenme ücreti tahsis olunmuştur. Bununla birlikte kendi ihtiyaçlarını gideremeyecek kadar fakir ve ihtiyaçlı aileler içinde bulundukları mahallere yiyecek ulaştırma kararı alınmıştır (BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, I/5). Ayrıca bahsi geçen iki arazi dışında bu bölgede İzmir eyaleti dâhilinde bulunan Balat kazasında da bir kısım muhacirin iskan edildiği vesikalardan anlaşılmaktadır(BOA, İrade Dahiliye, no: 29616, I/1).

Muhacirlerin iskân edilmesi sırasında, yerel halkın daha evvel Dobruca'da iskân edilenlere gösterdikleri gibi bir mukavemeti önlemek için bir takım önlemler alınması da düşünülmüştür. Hatta böyle bir durumun vuku bulması halinde bu harekette bulunanların yetkililere direkt olarak bildirilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, I/5).

2.2. 1858 - 59 Tarihlerinde Nogay Muhacirlerinin İskânı

Çerkezlerin bu şekilde iskân edilmesine karar verildikten sonra Nogaylar üzerinde durulmuştur. Nogayların tek parça halinde iskân edilmek konusundaki ısrarları(BOA, İrade Dahiliye, no: 28957, II/3–a). Rumeli'ye gitmeyi kabul eden 8 hane haricinde kırılamamıştır (BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, II/4–a; BOA,

İrade Dahiliye, no:28947, I/7). Bu durumda Erkan–ı Harbiye Binbaşısı Hasan Tevfik Efendi başkanlığında aralarında Nogay temsilcilerinin de bulunduğu bir heyet kış ayının sonlarında Adana ve Çukurova bölgelerinde bir dizi keşif ve muayenede bulunmuşlardır (1858) (BOA, İrade Dahiliye, no: 28957, II/3; BOA, İrade Dahiliye, no: 28957, II/3–a; BOA, İrade Dahiliye, no: 29532, III/1-2). Özellikle 104 hane ve 587 nüfustan oluşan bu kalabalık gurubun tek parça halinde iskân olunabilecekleri bir bölge aranmıştır.

Yapılan incelemeler neticesinde Adana eyaleti sancaklarından Üzeyr Sancağı dâhilinde bulunan ve deniz kenarında bulunduğundan uygun bir havaya sahip olan Ayas arazisi uygun görülmüş ve buranın keşfi için bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir. Yapılan tetkiklerden sonra, su kenarı olmasından dolayı mutedil bir iklimi olan Ayas'ın(BOA, İrade Dahiliye, no: 28957, II/2) ve Çukurova bölgesinde akan Ceyhan nehrinin kenarında uzanan Yarsuvant bölgesinin (BOA, İrade Dahiliye, no: 29488, II/1) bu iskân için uygun olduğuna karar verilmiştir. Ayrıca bölgede bulunan ormanlık arazinin hem muhacirlerin hanelerinin inşası hem de diğer ihtiyaçlarının temini bakımından kullanılabilecek olması da muhacirlerin burada iskânına büyük oranda kolaylık sağlamıştır (BOA, İrade Dahiliye, no: 29488, II/5). Nogay muhacirlerinin Adana bölgesinde iskânına karar verildikten sonra, bunların iskan olunacakları bölgelere gönderilmesi için direkt olarak Mersin limanına getirilmesi istenmiştir. Ancak Çerkes muhacirler içinde mevzu bahis olan bazı sıkıntıların (geçici barınma, yiyecek ihtiyacı, yerli halkın mukavemeti v.b.) Nogay muhacirleri içinde geçerli olması aynı önlemlerin burası içinde alınmasını zorunlu kılmıştır.

Ayrıca gerek hanelerin inşası ve gerekse ulaşımda karşılaşılan zorluklar göz önünde bulundurulduğunda, bu iskân faaliyetinin uzun sürebileceği düşünülerek hem Çerkezlerin hem de Nogay muhacirlerinin 10 sene vergiden, 25 sene de askerlikten muaf tutulmasına karar verilmiştir(BOA, İrade Dahiliye, no: 28957, II/3). Bununla birlikte bir kısım Çerkez muhacirlerin gönüllü ve bedel karşılığında orduya dâhil olmalarına izin verilmiştir(BOA, İrade Dahiliye, no: 30174).

Mersin limanına ulaşan Nogay muhacirleri Tarsus'a götürülerek buralarda ikamet ettirilmiştir (1859-60)(BOA, İrade Dahiliye, no:29488, II/4). Osmanlı Devleti bu muhacir gurubunun da ihtiyaçlarını asıl ikametgâhlarına geçene kadar gidermeye gayret etmiştir. Ayrıca bölgede oluşacak nüfus yoğunluğu neticesinde yerli halkı mağdur olmamasına da dikkat edilmiştir (BOA, İrade Dahiliye, no: 28947, I/7).

2.3. 1860-61 Tarihinde Nogay Ve Kırım Muhacirlerin İskânı

1860 – 61 yılında bir gurup Çerkez ve Nogay muhaciri hava muhalefetinden dolayı zorunlu olarak Samsun limanına çıkmışlar ve buralarda iskân olunmuşlardır (BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, no:20084, III/1, III/1 a–b; BOA, İrade Dahiliye, no: 31533). Hükümet, Samsun limanına çıkarak Osmanlı topraklarına sığınan muhacirleri ilk olarak Amasya sancağı dâhilinde iskan etmeye gayret

etmiştir. Fakat özellikle Merzifon kazasında iskân ettirilen 53 hane ve 219 nüfustan müteşekkil muhacir gurubu tüm ihtiyaçları karşılanmış ve kendilerine hayatlarını devam ettirebilecekleri çift ve öküz sağlanmış olmasına rağmen Konya havarisine akrabalarının yanına gitmeyi istemişler ve bu durum zaman zaman sıkıntılara sebep olmuştur (8 Ramazan1277/1860) (BOA, İrade Dahiliye, no: 31533). Bunun dışında vesikalarda Ali Ağa isimli bir Nogay muhacirin başına gelen bir hırsızlık ve gasp hadisesinden bahsedilirken bir kısım Nogay Türkünün Merzifon'a bağlı Bulak köyünde ikamet ettirildiği ifade edilmiştir (Şevval 1277/1860)[4]. Ayrıca aynı belgede gasp hadisesi ile alakalı tahkikat yapılırken Ali Ağa'nın Osmancık'taki akrabalarından bahsedilmiştir (BOA, İrade Meclis-i Vâlâ, no:20084, III/1, III/1a–b). Bu durumda, daha evvel Osmancık'ta da bir Nogay yerleşiminin olduğu düşünülebilir.

Samsun'a gelen muhacirlerden Amasya Sancağı dâhilinde bulunan Zaltun ve Varay (Gediksaray) kazaları ve Tagıtaşan Dağı civarında bulunan boş devlet arazilerine yerleştirilecek olan nüfus önceleri 4 hane iken peyderpey devam eden muhaceret neticesinde bu yekûn beklenmedik bir şekilde 393 kişi ve 68 haneye yükselmiştir(BOA, İrade Dahiliye, no: 31533). Bu topluluktan 7 hane ve 45 kişiden oluşan bir gurup burada ikamet etmeyi kabul etmeyerek Sivas tarafına gitmişlerdir. Geriye kalan 348 kişi ve 61 hane muhacirin 148 nüfus ve 19 hanesi Razonot kazasına müstakîlen ve Amasya'nın diğer uygun köy ve bölgelerine yerleştirilmiş, geri kalan 200 kişi ve 42 hane de Tagıtaşan ile Voray kazasında ahalinin yapmayı taahhüt ettiği haneleri yapana kadar muhtelif yerlerde iskan edilmişlerdir(BOA, İrade Dahiliye, no: 31533, VI). Burada yerli halkın da bu iskan faaliyetlerinde önemli rol oynadığı gözükmektedir.

1860 yılındaki bu göç dalgasının akabinde Amasya'da iskan edilen muhacirlerin bir bölümü Konya ve Haymana bölgesine gönderilmiştir (BOA, İrade Dahiliye, no: 31533, II; BOA, İrade Dahiliye, no: 32145).

Aynı yıl içerisinde yine Amasya limanına 6215 nüfus ve 1328 haneden müteşekkil bir muhacir gurubu ulaşmıştır (Recep 1277 / 1860). Ancak bu sayı, 591 nüfus ve 100 hanelik bir bölümün Bozok sancağına bağlı Çorum kazasına gönderilmesi ve zaman zaman meydana gelen vefatlar neticesinde azalmıştır(BOA, İrade Dahiliye, no: 31533, V). Bu eksilme neticesinde geri kalan 5624 nüfus ve 1228 hane muhacir muhtelif mahallere yerleştirilmiştir. Bu dönemde Amasya'ya gelerek iskan olunan Muhacirlerin hane ve nüfus olarak sayısı olarak iskan edildikleri bölgeler aşağıda verilmiştir(BOA, İrade Dahiliye, no: 31533, V).

[4] Bu belgede Ali Ağa'nın 447 adet "yüzlük" Rus altının çalındığı kaydedilmiştir. Bu hadiseden muhacirlerin yanlarında getirdikleri mal ve mülkler neticesinde zaman zaman yerli halkın tacizine maruz kaldığı sonucu çıkarılabilir, BOA, İrade Meclis-i Vâlâ , No:20084, III / 1, III / 1 a – b.

Tablo 1: Amasra Limanı'na Gelerek Muhtelif Limanlarda İskan Edilen Muhacirler

Nüfus	Hane	İskan Edildiği Mahal
601	117	Nefs-i Amasya
219	53	Husne(?) Kazası
646	129	İskilib "
108	19	Hacı Hamza "
92	27	Saz(?) "
518	118	Merzifon "
532	81	Kimsen(?) "
225	40	Hasköy "
371	89	Kalatakras(?) "
310	87	Voray "
263	64	Zeytun "
517	134	Osmancık "
803	181	Mecidözü "
419	89	Zaltun "
5624	**1228**	**Yekûn**

Görüldüğü üzere bu tarihte Amasya'ya gelen ve iskan edilen muhacir sayısı 5624 nüfus ve 1228 hanedir. Elimizdeki kayıtta kazalarda iskan edilen muhacirlerin Nogay ve Kırımlı şeklindeki ayrımı yapılmamış; sadece Mecidözü kazasındaki 803 nüfus ve 181 hanenin 345 nüfus ve 90 hanesinin Nogay, 458 nüfus ve 91 hanesinin de Çerkes olduğu, Zaltun kazasındaki 419 nüfus ve 89 hanenin de 111 nüfus ve 19 hanesinin Nogay, 308 nüfus ve 70 hanesinin de Kırım ahalisi olduğu belirtilmiştir(BOA, İrade Dahiliye, no: 31533, V).

Bu iskanlar neticesinde bölgelerine gönderilen muhacirlerin tüm ihtiyaçları karşılanmışsa da, ısrarla kalıcı olmadıklarını ve zamanı geldiğinde daha önce buraya gelerek İç Anadolu'da iskan edilen akrabalarının yanına geçeceklerini belirtmişlerdir. Bu durumda sıkıntıya düşen bölge yöneticileri konunun halledilmesi için gerekli olanın yapılmasını arz etmekten geri durmamışlardır (BOA, İrade Dahiliye, no: 31533, VII; VIII; X; XII; XIII; XIV; XV; XVI; XVII; XVIII; XIX; XX; XXI; XXII; XXIII; XXIV; XXV.).

3. Çankırı'da Nogay İskânı

Göçler sırasında "*geçici iskân yeri*" olarak adlandırılan yerler muhacirlerin Osmanlı topraklarına girişlerinden, daimi iskân edilecekleri yere ulaşıncaya kadar yolculukları boyunca planlı yada plansız kaldıkları, durdukları yerlerdir. Belgelerde sıklıkla "*muvakkaten*" ve "*müsafireten*" iskân ifadelerinin kullanıldığı yerler; İstanbul, Köstence, Varna, Amasya, Mersin, Gemlik, Samsun, Sinop, Silifke, Kastamonu, Adana, Çankırı, Antalya olarak geçmektedir (Paşaoğlu, 2009,

199). Ancak Çankırı (Kengiri) gibi merkezler geçici olmadıkları halde geçici durumuna düşmüşlerdir. Zira az sonra ifade edileceği üzere buraya gelen muhacirlerin bölgeyi beğenmeyerek en fazla 1 sene kadar kalması, Çankırı'yı doğal olarak geçici iskan bölgesi haline getirmiştir.

Bu çalışmada Çankırı'ya bir iskân merkezi olarak özel bir yer ayrılmasının en önemli sebebi bölgenin çoğu zaman iskân konusunda krizlere sebep olmasıdır. Zira Nogayların yaylak, mutedil iklimli ve kalabalık topluluklar halinde ya da topyekün yerleşmeye müsait merkezler talep etmeleri bölgeye gönderilen diğer Kafkasyalı muhacirler gibi onların da burada fazla barınamamasına sebep olmuştur. Hatta zaman zaman bu hoşnutsuzluk krizler doğurmuştur. Bunlardan biri de 1860 Kasım'ın da gerçekleşen iskân denemesidir.

16 Rebi'ül-ahir 1277/1 Kasım 1860 tarihinde sadaretten Kengiri'ye (Çankırı) gönderilen bir yazıda (BOA, A.MKT.UM., no. 440, Gömlek no. 80) yakın zamanda Samsun limanına ulaşan ve Anadolu'da iskan edilmeyi bekleyen Nogayların Çankırı'da iskanı istenmiş ancak bunun için de dikkatli edilmesi gereken bazı hususlar belirtilmiştir. Buna göre Nogayların talepleri dikkate alınmayarak kesinlikle dağınık ve kaidelere uygun olarak yerleştirilmeleri hususunda hassasiyet istenmiştir.

Gönderilen yazıda vurgulanan bir diğer nokta da muhacirlerin yerleştirilmesi noktasında halktan da destek talep edilmesi ve mümkünse gelenlerin devletlerinin bir misafiri olarak ağırlanması gerekliliğinin ifade edilmesi idi. Bu arada Sadaret, İstanbul'dan gelen bir diğer muhacir grubunun da Bolu'ya varmak üzere olduğunu mümkünse Samsun'dan gelen Nogaylarla bu grubun bir araya getirilmemesini ifade etmiştir.

Çankırı kaymakamlığı gelen yazı üzerine gerekli hazırlıkların yapılması için Sadaret'ten muhacir sayısını talep edince gönderilen yazıda (7 Rebiülahir 1277 / 23 Ekim 1860) (BOA, A.MKT.NZD., no. 328, Gömlek no. 44) yolda olan Nogaylarla alakalı tafsilatlı bir bilgi sunulmuştur. Buna göre gelen Nogayların bir kısmı ***Mankat*** kabilesinden *Hoca Karabulan, Ahmediye, Zeyd, Şuraddin* ve *Yusuf Efendi* aileleriyle, ***Peştu*** kabilesinden *Hoca Bulan* ve *Canik Efendi* aileleriydi. Bu muhacirlerin toplam sayısı 199 hane ve 1120 nüfus idi.

Gelen göçmenlere Çankırı halkı oldukça sıcak davranmış ve kendi aralarında başlattıkları yardım kampanyası vesilesi ile 500 muhacir için maddi yardım toplanmıştır. Ahalinin bu kadirşinas tavrı basında da yer bulmuş ve gerçekleştirilen bu kampanyaya dair Ceride-i Havadis gazetesinde bulunan haber kaymakam Ahmet Bey'e iletilmiştir (18 Rebi'ül-ahir 1278 / 23 Eylül 1861) (BOA, A.MKT. MHM., Dosya no. 237, Gömlek no. 18).

Çankırı ahalisinin bu mûti tavrına rağmen Nogayların Mankat kabilesinden olanlar bölge iklim ve şartlarına uyum sağlayamadıklarını ifade ederek

muhtemelen daha evvel gelenlerin de yerleştiği Urfa tarafına geçmek istemişlerdir (BOA, A.MKT. MHM., Dosya no. 228, Gömlek no. 40). Sadaret yol masraflarını karşılayabildikleri takdirde bu konuda izin verebileceklerini belirtmiştir.

Çankırı'daki diğer muhacir grupları da yerlerinden memnun olmamış olacaklardır ki; kendilerine yeni yerler aranmış ve bir kısmı Çankırı'da bırakılırken bir kısmının *Karahisar-ı Sahib*'e gönderilmesine karar verilmiştir. Buna göre 100 hane Mankat Çankırı'da kalacak, Arslan Şemseddin ve Şerifeddin cemaatinden 140 hane de Karahisar-ı Sahib'e gönderilecektir. Ancak Nogayların bu teklife de çok sıcak bakmadığı ve kendilerine Sivas'ta yer bakması için birkaç adamlarını Sivas'a gönderdikleri kaydedilmiştir. Sivas'a ulaşan Nogay temsilcileri sonraları tamamıyla kendileri gibi Kafkasya'dan gelen göçmenlerden oluşacak 66 köyden müteşekkil hale gelen Uzunyayla mevkiini[5] seçeceklerdir (BOA, A. MKT.MHM., Dosya no. 232, Gömlek no. 32). Uzunyayla'nın ismi üzere oldukça mutedil bir iklime sahip olması bununla birlikte hayvancılığa müsait yapısı bu seçimde etkili olmuştur. Ayrıca kayıtlarda daha evvel Uzunyayla'ya yerleşen Kabartaylar'ın geldikleri yerde kendileri ile komşu olan Nogaylar'ı buraya davet etmiş olduklarının da seçimlerinde etkili olduğu belirtilmektedir(BOA, MVL, Dosya no. 618, Gömlek no. 40).

Tüm bu gelişmeler sonunda Çankırı'daki Mankat kabilesi mensuplarının bir kısmı Yozgat üzerinden Urfa'ya doğru yola çıkarken, diğer kısmı da Sivas Uzunyayla'ya geçmişlerdir.

4. Sonuç

1853-56 Kırım harbinden sonra Osmanlı devleti yoğun bir Kırım ve Nogay Türk göçü ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 1864 yılında en yoğun dönemini yaşayan bu göç hareketi bilhassa göçmenlerin iskânı konusunda Osmanlı devletinin yoğun bir çalışmaya girmesine sebep olmuştur. Hükümet bir taraftan muhacirlerin iskân edilecekleri bölgeleri tespit etmeye çalışırken bir yandan da onların geçici olarak ikamet edecekleri mahalleri hazırlamakla meşgul olmuştur. Bu iskân faaliyeti sırasında hem muhacirlerin rahat etmesi hem de yerli halkın mağdur olmaması için, genel itibari ile hali olan miri arazileri iskâna açmaya çalışmıştır. Bu durumda halî olan arazilerde muhacirlerin barınacakları hanelerin inşası, hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli olan tarla ve bu tarlaların ekilip biçilebilmesi için gerekli olan teçhizatın tedariki gibi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca iskan edilen göçmenlerin ikamet edecekleri arazileri beğenmeyerek daha evvel Osmanlı topraklarına gelerek yerleşen akrabalarının yanına gitmek istemeleri de, Osmanlı Devleti'nin uğraşmak zorunda kalacağı sorunlar arasında yer almıştır. Tüm bunların yanında bu göçmenlerin bir süre

[5] Sivas Uzunyayla'da Kafkas göçmeni yerleşimine dair tafsilatlı bilgi için bakınız; Mehmet Eser, Uzunyayla Bölgesinde Yaşayan Çerkes Köylerinde Sosyo Kültürel Değişme, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bililer Enstitüsü, Sivas, 1993.

sonra Rus tarafı tarafından himaye iddiaları ile sorun haline getirilebilecek olma ihtimali de göz önünde bulundurularak bir takım önlemler alınmaya gayret edilmiştir (İrade Hariciye, no: 9438, 9453).

Göçlerin ortaya çıkardığı bu sorunlara rağmen Osmanlı Devleti muhacirlerin tüm ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış ve onları büyük oranda rızaları dahilinde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde iskan etmeye çaba göstermiştir. Rus mezaliminde mağdur duruma düşen bu Türk topluluğunun en azında kendi topraklarında rahat edebilmeleri ve yeni bir hayat kurabilmeleri için onları belli bir süre vergiden ve askerlikten muaf tutmaktan bile geri durmamışlardır. Devletin bu faaliyetleri ile birlikte yerel halk da bu muhacirler için gerekli noktalarda yardımlarını esirgememişler ve üzerlerine vazife olan görevleri yerine getirmişlerdir.

Bugün bu muhacirler; Şumnu, Dobruca, Ankara – Polatlı, Şerefli Koçhisar, Konya-Kulu, İstanbul, Osmaniye, Adana, Çorum, Eskişehir, Bursa, Kütahya, Gaziantep ve Isparta - Senirkent gibi Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yaşamaktadırlar (http:// www.elele.gen.tr/dis_ilişkiler/turk_dunyasi/nogay.html).

Kaynakça

Alpargu, M. (2007). *Nogaylar,* Sakarya: Değişim Yayınları.

Bayraktar, H. (2008). Kırım Savaşı Sonrası Adana Eyaleti'ne Yapılan Nogay Göç ve İskânları (1859–1861), *Bilig*, Bahar / 45, 45-72.

Temir, A. (1992a). Nogay Hanlığı, *Türk Dünyası El Kitabı*, I, 435-436.

Temir, A.(1992b). Kazan Hanlığı, *Türk Dünyası El Kitabı*, I, 417-419.

Güllüdağ, N. (2002). Nogay Türkleri, *Türkler*, XX, 556-564.

Tavkul, U. (2002). Kafkasya Ve Çevresindeki Türk Toplulukları, *Türkler*, XX, 489-519.

Öztürk, Y.(2002). Kırım Hanlığı, *Türkler*, VIII, 480-513.

Kolodziejezk, D. (2002). 1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler, *Türkler*, IX, 679-685.

Uçarol, R. (1993). Küçük Kaynarca Andlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, XI, 179-355.

Paşaoğlu, Derya D. (2009). *Nogaylar, Nogay Göçleri Ve Türkiye'deki İskânları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

- **İrade Hariciye** 9453, 9438
- **İrade Dahiliye** 28957, 28947, 29532, 29488, 29616, 28875, 27766, 30174, 30209, 32142, 19674, 29889, 28381, 31997, 31533, 19469 (Arz Tezkiresi)
- **İrade Meclis-i Vala** 20084
- **İrade Meclis-i Mahsus** 762
- **Cevdet Dahiliye** 9108
- **A. MKT. UM.**, Dosya no. 440, Gömlek no. 80.
- **A.MKT. NZD.**, Dosya no. 328, Gömlek no. 44.
- **A. MKT. MHM.**, Dosya no. 237, Gömlek no. 18.
- **A. MKT. MHM.**, Dosya no. 228, Gömlek no. 40.
- **A. MKT.MHM.,** Dosya no. 232, Gömlek no. 32.